

Alekszandr Puskin
Mozart és Salieri

1830

BORBÉLY SZILÁRD
(1964-2014)

fordítása

ELSŐ JELENET

Szoba

SALIERI

Beszélik, hogy a földön nincs igazság.
De nincs igazság ott fent se. Nekem
Világos volt ez, s könnyű, mint a dó-ré-mi.
A művészet szerelmével születtem.
Gyerekkoromban, amikor ott fenn
Az orgona vén templomunkban zúgott,
Én hallgattam és elbűvölve – sírtam,
És édes könnyem öntudatlan ömlött.
Mindig kerültem a henye gyönyört.
Minden tudást a muzsikán kívül
Meggyűlöltem; kevélyen és öntelten
Mindent elvettem, és magam csupán
Zenére szántam. Az első lépés
Nehéz s az út unalmas volt. Legyőztem
A kezdet akadályait. A szakmát,
A művészet talpkövét, helyére raktam;
Magam szakemberré tettem; ujjaim
Engedelmessé, rideg fürgeséggé
és fülem pontossá. A hangokat meg-
Öltem, a zenét felboncoltam. Hittem
Az algebrai harmóniát. Csak aztán,
már jártasan a szakmai tudásban,
engedtem a teremtő csábításnak.
Kezdtém alkotni; de csendben, titokban,
Gondolni se mertem dicsőségre.
Gyakran, hogy cellámban csendben ültem
két-három nap, feledve alvást, evést,
Az eksztázis íze s az ihlet könnye után,
Elégettem művem, s hidegen néztem
Szülőtteim: eszméim és a hangok,
ahogy lobognak és a füstbe tűnnek.
De mit beszélek? Mikor a nagy Gluck
Megjelent, és új titkot tárt nekem fel
(Mély és elkápráztató nagy titkokat),
Nem hagytam el mindent, mit addig tudtam,
Amit szerettem és amit úgy hittem,
És nem követtem őt éppoly merészen,
Zokszó nélkül, mint aki elhagyja
Sajátjait, és más útra lép azonnal?
Erőfeszítés, állhatatos munka
Végül a művészet szabad honának
Magas polcára helyezett. Dicsőség

Mosolygott rám; az emberek szívében
Azt a harmóniát leltem, mit alkottam.
Boldog voltam: békében élveztem
Művem; sikert, dicsőséget, akárcsak
Barátaim művét és sikerét is,
Társaimét e csodás művészetben.
Nem! Én sosem irigykedtem korábban,
Ó, soha! Akkor se, mikor Piccinni
Oktatta bájra Párizs barbár népét,
Sem akkor, mikor először hallottam
Iphigénia első akkordjait.
Ki mondja, hogy a büszke Salieri
Hitvány irigy lett volna valaha,
Egy eltaposott, tehetetlen kígyó,
Félig halott, ki port-piszkot harap?
Senki! ... De most – magam előtt bevallom –,
Most mégis irigy vagyok. Irigy; nagyon,
és sóvár irigység gyötör. Ó egek!
Hol a méltányosság, ha a táltum,
A halhatatlan géniusz nem érdem,
Buzgó szeret, önmehtagadás,
Szorgalom, áhítat és ima zsoldja –
A dicsfény kelekótya fejre szállt le,
Mely méltatlanul kong? Ó Mozart, Mozart!

Mozart bejön

MOZART

Ah! Észrevettél! Úgy szerettem volna,
Hogy megleplek téged egy ajándékkal.

SALIERI

Te itt? – De mikor érkezted?

MOZART

Csak épp most.

Hozzád jöttem, hogy egy s más megmutassak,
És ahogy a kocsma előtt mentem el,
Hegedűszót hallok... Salieri komám,
Sosem hallottál még ilyen vidámat,
Soha életedben... E vak hegedűs
Ezt nyiszálta: „Voi che sapete.” Pompás!
Nem tudtam ellenállni, hát elhoztam,
Hogy megmutassam neked művészetét.
Gyere.

Vak öregember lép be hegedűvel

Játssz valamit Mozarttól nekünk.

A hegedűs a Don Giovanni egyik áriáját játssza; Mozart nevet

SALIERI
És te nevensz ezen?

MOZART
Ah, Salieri,
Tényleg nem tudsz vidulni rajta?

SALIERI
Nem.
Nem mókás, mikor egy kocafestő
Raffaello-Madonnát mázsol össze.
Nem mókás, ha egy silány viccmester
Paródiával Dantét sárba rántja.
Mars ki, apó!

MOZART
Várj csak: ez a tied,
Igyál egészségemre.
Az öreg elmegy
Nos, Salieri,
Nem vagy jókedvedben. Eljövök majd
Máskor, jobb időben.

SALIERI
Mit hoztál nekem?

MOZART
Ó, semmi – egy csekélység. Tegnap éjjel
Álmatlanságom gyötört megint,
Két-három ötlet járt fejemben egyre.
Ma lefirkantottam. Szerettem volna
Kikérni véleményed; ámde ma
Zavarlak téged.

SALIERI
Na de Mozart, Mozart!
Mikor zavarsz te engem? Ül le hát,
Hallgatlak.

MOZART (a zongoránál)
Képzeld el valakit... Kit is?
Mondjuk, engem... Csak fiatalabbnak,
Szerelmesnek... Na, nem nagyon, csak kissé
Egy szép lánnyal vagy baráttal – tán veled
Jókedvűen... És hirtelen: egy szellem,
Sötét gyászjelenés vagy ilyesmi...
És most figyelj! (Játszik)

SALIERI
Te ezzel jössz hozzám,
És képes vagy egy kocsmánál megállni,
Hogy vak zenészre hallgass! Uram Atyám!
Mozart, te nem vagy méltó önmagadhoz.

MOZART
Akkor tehát jó?

SALIERI
Ó, micsoda mélység!
Micsoda merészség és az arányok!
Mozart, te, Isten vagy, s nem is tudod.
De én tudom.

MOZART
Bah! Tényleg? Meglehet...
De istenségem koplaltatva van.

SALIERI
Hallgass reám: ma ebédeljünk együtt
Az Arany Oroszlánhoz fogadóban.

MOZART
Remek. De akkor elfutok haza,
A feleségemnek szólok, ne várjon
Ebédre. (Elmegy)

SALIERI
Visszavárlak; ne feledd!
Nem, ellenállnom többé nem lehet
A végzetemnek: csupán csak én tudom
Megállítani – vagy elveszünk mindnyájan,
Mind: papjai s szolgái a zenének
Nem csak én, hiú dicsőséggel...
Mi haszna annak, hogyha Mozart él,
És minden tetteivel följebb lép?
Ezzel tán zenénket emeli? Dehogy.
Az visszahull, ha ő majd eltűnik:
Nem marad örököse közöttünk.
Mi haszna hát? Angyalként tűnt elő,
Néhány égi dallamot hozott nekünk
Azért, hogy szállni vágyjunk szárny nélkül
Mi is, a porfiak, ám ő elsuhan!
Suhanj tehát! Minél előbb, annál jobb!
Izaurám végső ajándéka
E méreg; tizenennyolc éve hordozom –
És gyakran, mikor életem nehéz seb
Módján gyötört, s mikor az asztalomnál
Vendég volt a leskelő Kisértés,
És bizony, hallottam csábos sűgását,
De ellenálltam, bár nem vagyok bátor,
Noha minden sértés mélyen érint,
Az élet nekem semmi. Tétováztam
Mindig, mikor a halál csábított.
Mért halnék meg? – mondtam. Talán az élet
Hozhat még nem várt adományokat is,
Az elragadtatottság tán reám lel
Az ihlet egy termékeny éjjelen.
Talán egy új Haydn jön majd világra
Nagysággal – és abban gyönyörködöm...
Míg a gyűlölt vendéggel lakomáztam,
Meglehet, gondoltam, hogy még rosszabb
Ellenség vár rám; a sértés rosszabb, tán
Az sújt le rám a dicső magasságból...
Akkor mégsem hiába van a méreg,
És igazam volt! Végre megtaláltam
Az ellenségem, s végül egy új Haydn
Csodásan bájolt engem újra el!
Itt az idő! szerelmem ajándéka,
Hullj a barátság kelyhébe mostan.

MÁSODIK JELENET

Egy kocsmá különterme zongorával. Mozart és Salieri az asztalnál

SALIERI
Mért vagy szomorú ma?

MOZART
Hogy én? Dehogy!

SALIERI

Nemde, Mozart, valami zavar ma?
Az étel jó, a bor pedig pazar,
És hallgatsz itt mogorván.

MOZART

Bevallom,
A *Rekviemem* nyomja lelkemet.

SALIERI

Ah,
Te rekviemen dolgozol? Régóta?

MOZART

Igen, rég, úgy három hete. De furcsa...
Nem mondtam neked?

SALIERI

Nem.

MOZART

Akkor figyelj.
Három hete egy éjjel későn értem
Haza. Mondták, hogy valaki már járt ott,
És kérdezett utánam. Mért – nem tudtam.
De egész éjjel az gyötört: ki volt?
És tőlem mit akart? Másnap megint
Eljött, de újra nem talált meg engem.
Harmadnap épp a padlón játszottam
fiammal. Valaki értem kiáltott,
Kimentem. Egy ember, talpig sötétben
Köszöntött tisztelettel, rendelt tőlem
Egy rekviemet, s eltűnt. Nekiültem
És írni kezdtem nyomban – és azóta
Fekete emberem nem tért be hozzánk;
És megnyugodtam. Gyűlölném, ha el kén'
Munkámtól szakadni, bár a *Rekviem*
Már készen áll. De közben én...

SALIERI

Nos hát?

MOZART

Ezt kínos most bevallanom...

SALIERI

De mit?

MOZART

Fekete emberem éjjel-nappal
Nem hagy magamra. Bárhová megyek,
Követ, miként az árnyék. Ahogy most is,
Úgy tűnik nekem, harmadikként itt
Ül.

SALIERI

Na szép! Miféle gyerekség megint?
Hagyd a meddő tünődést. Beaumarchais
Szokta mondani: „Salieri komám,
Figyelj: ha rosszkedv kezdene gyötörni,
Nyiss egy flaska champagne-t, vagy olvasd
A *Figaro házasságát* el újra.”

MOZART

Jó! Beaumarchais barátod volt valóban;
Te írtad neki Tarara zenéjét,
Remek darab. Van egy motívum benne...
Ezt éneklek mindig, ha örülök...

La la la la... Ah, Salieri, igaz,
hogy Beaumarchais megmérgezett egy embert?

SALIERI

Alig hiszem; túlságosan bohém volt
Ilyen fortélyhoz.

MOZART

Ő egy génusz.
Mint te vagy én. A génusz és gyilkos
Két oly dolog, mi nem fér össze. Nemde?

SALIERI

Úgy véled? (*Mérget tölt Mozart poharába*)
Igyál hát!

MOZART

Egészségedre,
Barátom, és a hű szövetségre,
Mely Mozart és Salieri közt feszül,
S a harmónia két fiát köti. (*Iszik*)

SALIERI

Állj,
Meg állj, meg állj... Te iszol... nélkülüm?

MOZART (*szalvétáját az asztalra dobja*)

Elég volt, jóllaktam. (*A zongorához lép*) Halld,
Salieri,

A *Rekviemem*. (*Játszik*) Te sírsz?

SALIERI

E könnyek
Először hullnak – kinnal és gyönyörrel,
Mintha súlyos terhektől szabadulnék,
Mintha sebészkes metszene le rólam
Egy szenvedő testrészt. Mozart, e könnyek...
Ne foglalkozz velük. Folytasd, sietve
Töltsd hangokkal csordultig a lelkem...

MOZART

Bár érezné mindenki, mint ahogy te,
Az összhang hatalmát! De mégse, mert
Úgy a világ nem létezne, hisz senki
Sem szánna időt az élet nyúgére,
A művészetnek adná csak magát.
Mi kevesek, választottak, henyélő
Boldogok, lenézzük a sivár haszont,
A Szépséget szolgáljuk csak papokként.
Nem így van? De rosszul érzem most magam.
Lehúz valami. Már aludni vágyom.
Isten áldjon!

SALIERI

Viszontlátásra. (*Egyedül*) Alszol
Soká most, Mozart! – De ha igaza van,
Én nem vagyok zseni? Zseni és gyilkos
Nem férhet össze? Hisz ez nem igaz:
És Michelangelo? Vagy tán ez is csak
A buta nép meséje? S mégsem gyilkolt,
Ki megteremtette a Vatikánt?

A fordítás 2012-ben az Európa Kiadó Puskin-sorozatának
idén megjelenő harmadik kötetébe készült.